

nu edinen *Âşûb-i Hindûstân* ve Nâdir Şah'ın Hindistan'daki fetihlerinin anlatıldığı *Şehnâme-i Nâdirî* gibi eserleri zikredilebilir.

Millî destanların yanında dinî karakterde olanlar da yazılmıştır. Bunların kahramanları Hz. Ali gibi İslâm'ın ileri gelen kişileri idi ve Hz. Ali zamanla millî destanlardaki kahramanların yerine geçti. Bu tür eserlerin belli başlıları şunlardır:

Hâverânnâme. İbn Hüsâm diye tanınan Muhammed b. Hüsameddin'in (ö. 875/1470) kaleme aldığı bu destanın konusunu, Hz. Ali'nin Eşter ve Ebû'l-Mihcen'le birlikte Doğu ülkesi hükümdarı Kubâd'a karşı yaptığı savaşlar oluşturur. Eser, adı bilinmeyen bir mütercim tarafından kısaltılarak *Hâverzemîn* ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.

Şehnâme-i Hayretî. Hayretî adlı bir şairin 953'te (1546) tamamladığı bu eserin konusunu Hz. Peygamber ve imamların savaşları oluşturur.

Gazvnâme-i Esîrî. Esîrî adlı bir şairin Kanûnî Sultan Süleyman adına yazdığı bu dinî destan Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatır.

Şâhibkırânnâme. 1073'te (1662) nazmedilen, ancak yazarı belli olmayan bu eserde Hz. Hamza'nın İranlılaştırılmış menkıbeleri anlatılır, hatta kendisi Enûşirvân'ın sarayında padişahın kızının âşığı olarak gösterilir.

Hamle-i Haydarî. Mîr Muhammed Refî' Hân-ı Bâzil'in, Muîn b. Hâccî Muhammed Ferâhî'nin *Me'âricü'n-nübüvve ve medâricü'l-fütüvve* adlı mensur eserine dayanarak yazdığı bu destanın konusunu Hz. Peygamber'in ve özellikle Hz. Ali'nin hayat hikâyeleriyle gazveleri oluşturur. Eser, yazarın 1124'te (1712) ölümü üzerine yarım kalmış ve Ebû Tâlib-i İsfahânî tarafından tamamlanmıştır.

Dilgüşânâme. Âzâd-ı Bilgrâmî'nin (ö. 1200/1786) yazdığı bu destanın konusunu Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekaffî'nin başından geçenler oluşturmaktadır.

Kitâb-ı Hamle-i Râcî (*Kitâb-ı Hamle-i Molla Bemânali*). Râcî (XIII./XIX. yüzyıl) mahlaslı bir şair tarafından manzum olarak kaleme alınan eser *Hamle-i Haydarî* ile aynı konuları işler.

Hudâvendnâme. Melikü's-şuarâ Fetihlîhân-ı Sabâ-yî Kâşânî'nin (ö. 1238/

1823) bu destanı Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin savaşlarını en ayrıntılı şekilde anlatan eserlerden biridir.

Muhtâr-nâme. Meftûn mahlası ile tanınan Abdürrezzâkbeg b. Necef Kulı Han (ö. 1243/1827) tarafından nazmedilmiş olup Muhtâr es-Sekaffî'nin savaşlarını konu alır.

Ürd-i Bihîşt. Sürûş-i İsfahânî'nin (ö. 1285/1868) bu manzum destanı Hz. Peygamber ve on iki imamın hal tercümeleleriyle başlarından geçenleri anlatır.

Cengnâme. Âteşi mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan eser Hz. Ali'nin cenklerine dairdir.

Dâstân-ı 'Alî-yî Ekber. Hz. Hüseyin ve oğlu Ali Ekber ile Hz. Hasan'ın oğlu Kâsım'ın hal tercümelerini destan biçiminde anlatır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr* (nşr. Ahmed Zeki el-Adevî), Kahire 1343-48/1925-30; Dîneverî, *el-Ahbârü't-tuvâl* (nşr. V. Guirgass), Leiden 1888, s. 71, 81, 104; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Meynard), II, 43, 118; a.mlf., *et-Tenbîh*, s. 106; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu sinti mülâki'l-'arz ve'l-enbiyâ* (nşr. Gottwald), Leipzig 1844-48, s. 8, 16-17, 24, 44, 64; Seâlibî, *Öreri ahbâr mülâki'l-Fürs ve siyerihim* (nşr. Zotenberg), Paris 1900, s. 10, 42, 43, 341, 375, 388; Birûnî, *Âşârü'l-bâkiye* (nşr. E. Sachau), Leipzig 1878, s. 43-44, 67, 99, 119-190; *Mücmelü't-tuvârîh ve'l-kışas* (nşr. Bahâr), Tahran 1318 hş., s. 2-3, 22, 38, 61, 67, 68, 70, 72, 77, 96, 136, 158, 167, 185, 506-507; L. Darmesteter, *Etudes Iranienne*, Paris 1883, I-II; a.mlf., *Le Zend-Avesta*, Paris 1892-93, I-III; Christensen, *Les types du premier homme et premier roi dans l'histoire légendaire des Iranienne*, Leiden 1917-34; a.mlf., *Etudes sur Zoroastrisme de la perse antique*, Kopenhagen 1928; a.mlf., *Les gestes des rois dans les traditions de l'Iran antique*, Paris 1936; Nöldeke, *Das Iranische National epos*, Berlin 1920; H. Massé, *Firdeusi et l'épopée nationale*, Paris 1935; Zebîhullah Safâ, *Hamâseserâyü der İrân*, Tahran 1352 hş., tür.yer.; Benveniste, "Âyâtkâr-ı Zerîrân", *JA*, CCXX, Paris 1932; H. Ritter, "Firdavsi", *IA*, IV, 643-649; V. Minorsky, "Turan", *IA*, XII/2, s. 107-112; Cl. Huart — [H. Massé], "Firdavsi", *El²* (İng.), II, 918-920; *DMF*, II, 1445-1446.

TAHSİN YAZICI

Arap Edebiyatında Destan. Genel anlamda destan türünün Arap edebiyatında bulunup bulunmadığı konusu tartışmalıdır. Süleyman el-Bustânî, Homeros'un *İliada* tercümesine yazdığı uzunca mukaddimesinde (Kahire 1904) Arap edebiyatında destan konusunu ele alarak *İliada*, *Mahabarata* ve *Şehnâme* tarzında destanın Arap edebiyatında bulunmadığını ileri sürmüştü, ancak muallakâ-

tın ve *Cemheretü eş'ârî'l-'Arab*'daki şiirlerin birer destan parçası olabileceğini belirtmiştir. Margoliouth da İbnü'l-Mu'tezz'in (ö. 296/908) Abbâsî Halifesi Mu'tazid-Billâh ve dönemi hakkındaki 418 beyitlik urcûzesinin, İbn Abdürabbih'in (ö. 328/940) Endülü's Emevî Halifesi III. Abdurrahman hakkındaki 445 beyitlik urcûzesi ile Ebû Firâs el-Hamdânî'nin kendisi, ailesi ve daha önceki akraba ve ecdadı ile övünmek maksadıyla yazdığı 225 beyitlik *Râ'iyye*'sinin sunî tarzda birer destan (épopée) olabileceğini söylemiştir (Abdülvehhâb es-Sâbûnî, s. 276). Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 209/824) *Kitâbü Eyyâmî'l-'Arab kabale'l-İslâm* adlı eserini tahkik ederek neşreden Âdil Câsim el-Beyâtî, bu eserin de tıpkı *Gılgamış* ve *İliada* gibi bir destan olduğunu, ancak rivayet edilirken parça parça nakledilmeleri sebebiyle bütünlüğü sağlayan geçiş kısımlarının kaybolduğunu öne sürmüştür (nâşirin mukaddimesi, s. 119-155). Şevkî Dayf ile Hannâ el-Fâhürî ise şiirin genel olarak epik, lirik, dramatik ve didaktik olmak üzere dört kısma ayrıldığını, bilhassa Câhiliye dönemi Arap şiirinin lirik (gıvâî) olduğunu, destan kısmını ihtiva eden epik (kısasî) şiirin Câhiliye dönemi şiirinde, dolayısıyla Arap edebiyatında bulunmadığını söylemektedir.

Bütün bunlardan, elde mevcut ilk dönem Arap edebiyatında tabii destan ölçülerine uygun bir destan olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak sunî destan tarzında kahramanlığı konu edinen şiir ve nesir parçaları bulunmaktadır. Bunlardan, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın Câhiliye Arapları'nın savaşlarını konu edinen *Kitâbü Eyyâmî'l-'Arab kabale'l-İslâm*'ı, anonim eserlerden Antere b. Şeddâd'ın (ö. m. 614 [?]) kahramanlık-larını anlatan *Sîretü'l-Ânter*, Hilâl kabilesinin Yemen'den Magrib'e göçünü hikâye eden *Sîretü Ebî Zeyd el-Hilâlî* (*Sîretü Benî Hilâl*), Yemen Arapları'nın Habeş istilâsına karşı direnişini ve Habeşliler'in Yemen'den atılışını konu edinen *Sîretü Seyf b. Zîyezzen*, Benî Kilâb ile Benî Süleym arasında geçen savaşları ve bu savaşlarda Benî Kilâb kabilesine mensup Zâtülhimme'nin yaptıklarını anlatan *Sîretü'l-Emîre Zâtî'l-himme*, Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin (ö. 449/1057) öbür dünyaya yaptığı hayalî bir seyahati anlatan *Risâletü'l-gufrân*'ı, İbnü'l-Mu'tez ile İbn Abdürabbih'in urcûzeleri ve Ebû Firâs el-Hamdânî'nin *Râ'iyye*'si sunî tarzda birer destan sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Homeros, *İlyada* (trc. Süleyman el-Bustânî), Kahire 1904, s. 162-175; Ma'mer b. Müsennâ, *Kitâbü Eyyâmî'l-‘Arab kable'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), Beyrut 1407/1987, nâşirin mukaddimesi, s. 119-155; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-‘edebi'l-‘Arabî*, Beyrut 1960, s. 38-39; Mustafa Sâdik er-Râfîî, *Târîhu ‘adâbi'l-‘Arab*, Beyrut 1394/1974, III, 144-151; Mecdî Vehbe, *Mu‘cemü muştalahâti'l-‘edeb*, Beyrut 1974, s. 140; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu‘arâ’ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 276-277; Şevkî Abdülhakîm, *Mevsu‘atü'l-folklor ve'l-esâfîri'l-‘Arabiyye*, Beyrut 1982, s. 622-623; Cebbâr Abdünnûr, *el-Mu‘cemü'l-‘edebî*, Beyrut 1984, s. 264-265; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-‘edeb*, I, 189-190; *Yeni Türk Ansiklopedisi*, II, 252-254.

HULÛSİ KILIÇ

Âşık Edebiyatı ve Müsikisinde Destan. Cemiyet hayatında meydana gelen büyük olaylar üzerine hece vezniyle ve koşma tarzında düzülen, belli bir ezgiyle çalınıp söylenen uzun manzumelere destan denir. Âşık edebiyatı nazım şekillerinden olan destanın âşık fasıllarında önemli bir yeri vardır (bk. ÂŞIK; ÂŞIK EDEBİYATI). Manzum hikâye tarzında olan destanlar genellikle yedili, sekizli, on birli hece vezniyle ve kolay bir beste ile söylenir. Destan bu özelliğinden ötürü Batı şiiirindeki balatlarla benzer. Bazı araştırmacılar destanların on iki kıtadan az olmaması gerektiğini söylerse de umumiyetle bu sayı üç ile 100 dörtlük arasında değişmekte, bazan 100 dörtlüğü aşan destan örneklerine de rastlanmaktadır. Fakat dinleyicileri sıkmamak için özellikle meclislerde okunan destanların uzun olmamasına dikkat edilir. Destan bir kişi tarafından okunabileceği gibi iki kişinin karşılıklı birer kıta söylemesi şeklinde de okunması mümkündür. Toplumunu derinden etkileyen olayları, çeşitli hayat sahnelerini halk dili, halk duygu ve düşüncesiyle anlatan bu manzumeler, dörtlük sayısının çok olusundan dolayı koşma ve türküye göre şiiir gücü bakımından daha zayıftır.

Günümüze ulaşan en eski destan örnekleri XVI. yüzyıldan kalmış olmakla beraber Türk edebiyatında bu türde çok eski bir destan geleneği olduğu bilinmektedir. Şekil bakımından Anadolu'da görülen destanlara çok benzeyen *Dîvânü luğâtî't-Türk*'teki yedili ve sekizli hece vezniyle söylenmiş manzumeler destan geleneğinin eldeki en eski örnekleridir. On birli hece vezniyle söylenen destanlar ise Anadolu âşık edebiyatında yaygınlık kazanmıştır.

XVI ve XVII. yüzyıllarda hemen hemen koşma uzunluğunda tertiplendiği halde

XVIII. yüzyıldan itibaren dörtlük sayısı artan destanların başlangıçtaki en önemli özelliği, düşman üzerine yürüyen Türk-İslâm ordularını tavsif edışıdır. İmparatorluğun her tarafından gelen çeşitli ordular birer birer sayılarak Osmanlı ordusu çok heybetli gösterilir, fethetilen bu orduya çeşitli tarikatlı mensup on binlerce dervişin pîrleriyle birlikte katıldığı bilhassa zikredilirdi. Bu destanların diğer bir özelliği de başta Hz. Peygamber olmak üzere ashabin, evliyanın, bütün eski ve yeni kahramanların çok muhteşem bir ruh ordusu halinde askerinin önünde fethetildiğinin önemle belirtilmesidir. XVIII. yüzyılda Âşık Rûh'nin "Prut Destanı", Âşık Mustafa'nın "Moskof Destanı", XIX. yüzyılda Âhû mahlaslı bir saz şairinin "Önünce" redifli destanı, Sürûrî'nin "Yürüdü Destanı", Hayâlî'nin "Silistre Destanı" bunların en önemlileridir (geniş bilgi için bk. Banarlı, *RTET*, II, 723, 798, 848-851).

Cumhuriyet'ten sonra Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapılan halk müsikisi derleme çalışmalarında savaş, deprem, yangın, salgın hastalık, kıtlık, kuraklık, göç gibi olayların yanında XIX. yüzyılın sonlarından itibaren güldürü, taşlama, tenkit, öğüt ve hiciv unsurlarının hâkim olduğu destanlara da rastlanmıştır. Ayrıca şehir, kasaba ve köy destanları, halk arasında yaşayan bekçi, berber gibi çeşitli meslek erbabı, halk gelenekleri ve sosyal düzenle ilgili konularda yazılı ve ezgili destanlar da görülmüştür. "Pire Destanı", "Saat Destanı" gibi tekerleme tarzındaki uzun manzumeler de bazı edebiyat araştırmacıları tarafından destan türüne dahil edilmektedir.

Âşık müsikisinde destanlar özel ezgi kalıplarına göre okunur, güfteler de bu melodi kalıplarına döşenir. Konunun ifade tarzına göre zaman zaman farklı melodi kalıpları da kullanılır. Meselâ Erzurum-Kars yöresi âşıkları tarafından icra edilen destanlar bilhassa "destanî havaları (makamları)" ile okunur. Eskiden İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok yöresinde mahalle mahalle dolaşarak yanık ezgilerle destan okuyan kişilere günümüzde çok az da olsa rastlanmaktadır.

Destan güftelerinde nazım birimi genellikle dörtlüktür. Bu dörtlükler zaman zaman birbirine bağlandığında melodik biçim genişler. Bazan da kıtalar arasında kullanılabilen saz melodileri (ayak) beyitler arasına da serpiştirilir. Ayaklar çok defa birkaç ölçüyü geçmeyecek uzunluktadır. Destanlarda her mısraın oku-

nuşundan sonra diğer mısraa geçmek için sazla bir köprü yapılır. Bu köprü daha çok serbest gezintiler şeklindedir.

Destanlar genellikle uzun hava tarzında serbest bir ritimle, konuşma diline yakın bir şekilde ve saz eşliğinde icra edilir. Ancak saza ihtiyaç duymayan destan okuyucuları da vardır. Bazan kemençe veya kemane gibi değişik enstrümanlar eşliğinde okunan destanlar görülmektedir. Serbest ritimli destanlarda sazla giriş melodilerine "destan ayağı" denir ve bunlar çok defa ritimli olur.

Serbest ritimli destanların yanı sıra usullü destanlar da vardır. Bu destanlarda ayak kullanımları daha çok dörtlülükler arasında veya birden fazla kıtanın ardarda birbirine bağlı olarak okunması durumunda anlatıma uygun düşecek bir bölümde yapılır. Çoğunlukla aksak olmayan ritimlerin tercih edildiği usullü destanlarda anlatım gücünü arttırmak için hareket, mimik ve nüans kullanılır. Bilhassa âşıkların icralarında saz, ezgi, raks, mimik ve nüanslar destana etkileyicilik kazandırdığından büyük önem taşır. Bazan bağlantı mısraları ilâve edilerek biçimi değiştirilen güftenin başlangıç, orta veya bitiş bölümlerinde anlamlı veya anlamsız terennümler kullanılır. Zaman zaman cinas sanatına da yer verilen destanların son dördlüğünün birinci veya dördüncü mısraında destan şairinin adı veya mahlası söylenerek destana kimlik kazandırılır.

Gazetelerin henüz yaygın olmadığı dönemlerde çeşitli olaylar hakkında halka bilgi vermek için destanlar önemli bir vasıta olmuştur. Bundan dolayı edebî kıymetlerinden çok halk kitlelerine hitap etmeleriyle değer kazanmışlardır. Bu özellikleri dışında destanların kazanç kaygısıyla da yazıldığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 357-368; İhsan Ozanoğlu, *Âşık Edebiyatı*, Kastamonu 1940, tür.yer.; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, tür.yer.; Banarlı, *RTET*, II, 723, 798, 848-851; Şeref Taşlıova, "Kars ve Çevresinde Sazla ve Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara 1976, s. 136; M. Sabri Koz, "Âşık Edebiyatında Destan ve Destan Konuları", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Ankara 1985, s. 92; R. Ekrem Koçu, "Destan, Destanlar", *İst.A.*, VIII, 4521-4523; Sermed Muhtar Alus, "Destan, Destan Satıcıları", *a.e.*, VIII, 4523-4524; Öztuna, *BTMA*, I, 220.

 SÜLEYMAN ŞENEL